

Кузьменко О. П.,
здобувач кафедри кримінального процесу
Луганського державного університету
внутрішніх справ
ім. Е. О. Дідоренка

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ВІДЕОЗЙОМКИ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

У статті за результатами проведеного аналізу статистичних даних, матеріалів практики, наукової літератури, а також результатів опитування практичних працівників, досліджено питання, пов'язані з доказовим значенням матеріалів відеозйомки, отриманих в ході розслідування масових заворушень.

Ключові слова: доказ; матеріали відеозйомки; масові заворушення; розслідування.

В статье по результатам проведенного анализа статистических данных, материалов практики, научной литературы, а также результатов опроса практических работников, исследованы вопросы, связанные с доказательным значением материалов видеосъемки, полученных в ходе расследования массовых беспорядков.

Ключевые слова: доказательство; материалы видеосъемки; массовые беспорядки; расследование.

На сьогодні проблема масових заворушень є надзвичайно актуальною для України. Так, якщо у 2013 році було розпочато 4 кримінальних провадження за ст. 294 Кримінального кодексу України (далі – КК України), то у 2014 році розпочато 114 кримінальних проваджень, у 2015 році – 22 кримінальних провадження. Різке зростання кількості масових заворушень в нашій державі пов'язано передусім із загостренням економічної та політичної кризи, зростанням протестних настроїв серед населення, які часто використовуються політиками для досягнення своєї політичної мети.

Масові заворушення спричиняють значні збитки державі, суспільству, гро-

мадським організаціям та окремим громадянам, завдаючи шкоду життю, здоров'ю, честі й гідності людей, різним формам власності, громадській безпеці, авторитету органів державної влади та управління. Вони порушують громадський порядок, нормальне функціонування державних і громадських установ, ритм суспільного життя та спокій людей.

Необхідно зазначити також і про те, що масові заворушення, що вчинялися в Україні протягом 2014–2015 р.р. є більш суспільно небезпечними порівняно з аналогічними злочинами, що вчинялися, наприклад, у 2001, 2005 р.р. Це пов'язано із різким зростанням кількості випадків використання холодної й вогнепальної зброї під час їх вчинен-

ня, вибухових пристроїв та речовин, запальних сумішей («коктейлів Молотова») та інших небезпечних для життя й здоров'я знарядь та засобів. Відповідно значно збільшилася кількість загиблих та поранених від масових заворушень.

Поряд із цим, у 2013 році лише у 2 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру, у 2014 році – у 29 провадженнях й у 2015 році – у 12 провадженнях. Такий рівень розкриття злочинів досліджуваного виду об'єктивно є незадовільним.

Зважаючи на вищевикладене, актуалізується наукове дослідження проблемних питань розкриття та розслідування масових заворушень, криміналістичного забезпечення їх доказування, а саме забезпечення засобами криміналістики отримання в ході досудового розслідування належних, допустимих та достовірних доказів з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду та виконання інших завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Одним із проблемних питань правозаставної діяльності в ході розслідування масових заворушень є використання матеріалів відеозапису, оскільки єдина правозаставна практика віднесення їх до певного виду доказів, а також оцінки їх належності й допустимості наразі відсутня.

Передусім зазначимо, під час масових заворушень дії натовпу, у тому числі й протиправні дії активних учасників масових заворушень, зокрема, насильство над людьми, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, що використовуються як зброя часто потрапляють у поле фіксації засобів відеоспостереження, якими обладнані громадські місця, зокрема, магазини, ресторани, кафе, автозаправки, банки, вулиці, площі, тощо, а також фіксуються операторами телекомпаній та окремими громадянами.

Відеозйомка застосовується також правоохоронними органами, силами яких комплектуються групи документування протиправних дій натовпу. Так, важливе значення для розслідування кримінального провадження мають матеріали оперативного відеодокументування масових заворушень, яке здійснюється у порядку, визначеному відомчими наказами та інструкціями. Для проведення оперативного відеодокументування розробляється план проведення відеозйомки, визначається кількісний і персональний склад групи документування. До неї, як правило, входять: відеооператори, що здійснюють запис, співробітники групи оперативного й фізичного прикриття, що здійснюють безпосередню допомогу в проникненні до об'єкту або місця зйомки, а також фізичний захист оператора [2, с. 123–124].

Своєчасне одержання та вивчення матеріалів відеозйомки надає в подальшому можливість органам досудового розслідування переконатися в характері протиправних діянь, що вчинені, а також відкриває можливості для подальшого отримання доказів участі окремих осіб у масових заворушеннях. Так, в ході розслідування може бути створена (поповнена) картотека учасників заворушень, проводяться впізнання, призначаються фотопортретні (портретно-криміналістичні, портретно-ідентифікаційні) експертизи з метою встановлення учасників заворушень та вкриття їх у вчиненні конкретних протиправних дій. Однак, не менш важливим доказом події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) та винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України) є безпосередньо матеріали відеозапису масових заворушень.

Так, ч. 1 ст. 84 КПК України визначає, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють на-

явність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Частина 2 цієї статті закріплює види доказів (їх процесуальні джерела), якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів [3].

Отже, за умов, що відеозапис містить фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, що розслідується, отриманий у передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством порядку належним суб'єктом (слідчим, прокурором, оперативним працівником), та відповідає встановленим для доказів вимогам належності, допустимості та достовірності, він може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні.

Однак правозастосовна практика розслідування масових заворушень свідчить, що в окремих випадках матеріали відеозапису, зокрема, надані слідчому добровільно громадянами, не визнавалися доказами. Таку позицію підтримують 18% опитаних нами слідчих та 12% опитаних прокурорів – процесуальних керівників досудовим розслідуванням. У випадку визнання матеріалів відеозапису доказом у кримінальному провадженні, немає єдності думок респондентів щодо віднесення цих матеріалів до певного виду доказів. Так, 56% респондентів відносять такі матеріали до документу як виду доказів, 34% – до речових доказів; близько 10% респондентів не змогли відповісти на поставлене питання¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Пункт 1 ч. 2 цієї статті відносить матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису

та інші носії інформації (у тому числі електронні) до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 цієї статті.

Відповідно до ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Частина 2 ст. 98 КПК України визначає, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій цієї статті.

Саме за ознакою того, що відеозаписи «зберігають на собі сліди вчиненого кримінального правопорушення», правозастосовці й відносять матеріали відеозапису до речових доказів. Так само законодавче положення про те, що речові докази «містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» дають підстави окремим науковцям та практикам відносити матеріали відеозапису до речових доказів. Серед науковців також одностайне розуміння сутності таких видів доказів, як речові докази й документи відсутнє. Так, наприклад, Л.Д. Кокорев відносить щоденники й листи обвинуваченого, в яких підтверджується факт вчинення злочину, не до документів, а до речових доказів, пояснюючи це тим, що такі документи виходять від особи, обвинуваченої у вчиненні злочину, а значить, вони є важливими як матеріальні об'єкти [3, с. 214].

Окрім потреби розмежування документів-речових доказів й документів як самостійного виду доказу, необхідно зважати також на те, що окремі документи, у тому числі відеодокументи є таки-

¹ За результатами опитування слідчих ОВС (240 чол.) та прокурорів (90 чол.), проведеного нами в період лютого-травня 2015 р. у п'яти областях України.

ми, що не мають самостійного доказового значення. Наприклад, відеозапис події злочину, виготовлений співробітником оперативного підрозділу в ході провадження негласної слідчої (розшукової) дії, наприклад, контролю за вчиненням злочину, є документом – додатком до протоколу відповідної негласної слідчої дії, що не має самостійного доказового значення (п. 4.7. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [4]).

Такому становищу певною мірою сприяє й неоднозначне віднесення відеозапису до певного виду доказу й у інших видах проваджень. Так, наприклад, Цивільний процесуальний кодекс України визначає, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів (ст. 57) [1]. У Кодексі адміністративного судочинства магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, які мають значення для справи, законодавець відносить до речових доказів (ст. 69) [2]. У ст. 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення законодавець вказує, що доказами будь-які фактичні дані, які встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, що притягується до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються під час нагляду за виконанням правил, норм і стандартів щодо

забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами [6]. Отже, законодавець обмежує випадки використання відеозапису лише справами про порушення безпеки дорожнього статусу, надаючи відеозапису значення окремого доказу. Отже, на наш погляд, необхідним є уніфікація й надання відеозапису значення документу як виду доказу у всіх видах судочинства, оскільки його сутнісні ознаки як документу не змінюються в залежності від того, яка подія у ньому зафіксована – подія кримінального, адміністративного правопорушення чи інша.

Інше проблемне питання визнання матеріалів відеозапису в якості доказу у кримінальному провадженні про масові заворушення пов'язана із процесуальною формою їх отримання особою, уповноваженою здійснювати досудове розслідування. Процесуальна форма отримання тісно пов'язана із такою властивістю доказу, як його допустимість. Отже, щоб матеріали відеозапису, на яких зафіксовані фактичні дані, що мають значення для розслідування масових заворушень, могли бути визнані доказом у кримінальному провадженні, вони повинні бути отримані в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Чинний КПК України передбачає такі способи отримання документу особою, яка здійснює досудове розслідування, як тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159–166 КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), огляд (ст. 237 КПК України). Процесуальний порядок провадження цих заходів передбачає наявність ухвали слідчого судді про дозвіл на їх проведення в якості правової підстави (огляд – у випадку, якщо об'єктом огляду є житло чи інше володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України) та за відсутності добровільної згоди особи, яка ними володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України)). Разом з тим, необхідно зазначити й про можливість отримання таких відеоматеріалів

шляхом ініціативного їх надання громадянами, тобто службовими або фізичними особами, а також підприємствами, установами й організаціями тощо. Такий спосіб отримання відеоматеріалів не суперечить положенням ст. 93 КПК України, хоча детально не регламентований ані в ст. 93 КПК, ані іншими.

При ініціативному наданні відеозапису та подальшому використанні його у кримінальному провадженні необхідно враховувати рішення Конституційного суду України від 20 жовтня 2011 р. у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України [5]. Відповідно до змісту п. 3.4. рішення, Конституційний Суд України виходить з того, що фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні. При оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальній справі фактичних даних, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього та подані в порядку, передбаченому КПК України, необхідно враховувати ініціа-

тивний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних.

Конституційний Суд України вважає, що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи (фактичні дані) не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції України, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Підсумовуючи вищевикладене, значимо, що матеріали відеозйомки, на яких зафіксовані фактичні дані, що мають значення для розслідування масових заворушень, у разі їх отримання у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку належним суб'єктом, та наявності у них таких властивостей, як належність, допустимість та достовірність, можуть бути визнані доказом у кримінальному провадженні. Такі матеріали слід відносити до документів як виду доказів. Способами їх отримання у кримінальних провадженнях є тимчасовий доступ, обшук, огляд та ініціативне надання матеріалів відеозапису громадянами особі, що здійснює досудове розслідування або суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – Ст. 474.
2. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, Д. Б. Сергєєва, М. С. Цуцкірідзе; за ред. проф. М. А. Погорецького. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 140 с.
3. *Кокорев Л. Д.* Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Воронеж, 1995. – 272 с.
4. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16.11.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11/paran54#n54>.

Kuzmenko O. Evidentiary value video material obtained during the investigation into the mass riots.

In the article on the results of analysis of statistical data, materials, practices, scientific literature and the results of a survey of practitioners, investigated issues connected with evidentiary value video material obtained during the investigation into the mass riots.

It is noted that mass riots caused significant losses to the state, society, community organizations and individual citizens, causing harm to life, health, honor and dignity of people of different ownership, public safety, the authority of state and government. They violate public order and the normal functioning of the state and public institutions, the rhythm of public life and calm people.

It was found that video is also used by law enforcement agencies, which are completed by the documentation of illegal actions of the crowd. Thus, it is important to investigate the criminal proceedings are operational materials Video-recording mass riots, carried out in the manner specified by departmental orders and instructions. For the operational plan of Video-recording of the video is determined quantitative and personal composition of documentation. To her, | usually include: videographers, comprehensive record of operational staff and physical cover for carrying out direct assistance in entering the facility or place of shooting and physical protection service.

Timely and learning materials video provides further opportunity to pre-trial investigation authorities verify the nature of the wrongful act, if committed, and opens the door to receive further evidence of individuals participating in the mass riots. Thus, the investigation can be created (revalued) index of rioters, carried identification, appointed fotoportretni (forensic portrait, portrait-ID) examination to determine the rioters and exposing them to the commission of specific illegal acts. However, equally important evidence event criminal offense and the guilt of the accused in a criminal offense have direct video materials of mass riots.

Keywords: *evidence; video materials; mass riots; investigation.*

Стаття надійшла до редакції журналу 17.11.2015 р.